

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

О.В. ПАЩЕНКО, к.е.н., доцент
кафедри економічної теорії,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: 0000-0002-0603-8072
E-mail: opashchenko26@gmail.com

О.Б. ЖАРИКОВА, к.е.н., доцент
кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: 0000-0002-1259-1712
E-mail: ele0309@ukr.net

Анотація. В умовах політичної нестабільності, кризових ситуацій в економіці країни, пандемії Covid-19 зростає актуальність оцінки матеріального добробуту населення і його показників доходів та витрат. У результаті існування тінізації економіки та поширення тіньової діяльності доходи населення перестали відображати реальний рівень життя і добробуту населення, а це зумовило їх дослідження разом із витратами.

У статті досліджується диференціація доходів населення як складової рівня та якості життя населення. Дослідження показало, що протягом останніх років в Україні спостерігаються позитивні зрушення у структурі сукупних доходів населення, а точніше зростання питомої ваги заробітної плати, трансфертних платежів у вигляді пільг та субсидій, доходів від підприємницької діяльності, також зменшення питомої ваги натуральних доходів та пенсійних виплат. Проаналізовано їх структуру протягом 2016-2020 рр., визначено частку заробітної плати у формуванні доходів населення. Проведено дослідження динаміки середньомісячної заробітної плати штатного працівника у різних галузях економіки і визначено позитивну тенденцію її до зростання, проте вона не відображає реального рівня добробуту населення. Порівняно із розвинутими країнами світу загальний рівень доходів у країні лишається низьким. Останнім часом прослідковується зменшення зареєстрованих доходів від найманої праці і тому більшість домогосподарств приховують свої доходи, а це впливає на рівень життя і зменшення надходжень до державного бюджету.

Також досліджено динаміку доходів та витрат населення за останні п'ять років. Розглянуто причини, які стримують зростання реальної заробітної

плати. Зазначено, що більша частка населення країни витрачає свої доходи на споживання, не маючи можливості здійснювати заощадження. Обґрунтовано основні напрямки покращення державної політики у сфері доходів та витрат. Запропоновано шляхи поліпшення доходів населення у сфері державного регулювання, підвищення рівня життя і добробуту населення.

Ключові слова: диференціація доходів; заробітна плата; купівельна спроможність населення; витрати; заощадження

Актуальність.

Формування доходів – це проблема, яка не може залишити байдужою жодну людину. Відомо, що дохід у ринковій економіці – це плата за використання виробничих ресурсів або це винагорода за внесок у створення продукту. Він є основним джерелом задоволення потреб у споживчих товарах та послугах, за рахунок їх відбувається накопичення та витрачання, а рівень та якість життя визначається кількістю та якістю благ, які можна придбати за свої доходи. Дохід визначає рівень та якість життя населення і є показником його добробуту.

В Україні з кожним роком зростає диференціація доходів населення, що послаблює економічний розвиток країни. Половина населення країни живе за межею бідності, кваліфікована робоча сила емігрує за кордон, як результат зростає соціальна напруженість. Політична нестабільність, військове протистояння на сході, низький рівень життя, епідеміологічна ситуація пов'язана із пандемією коронавірусу, розвиток тіньової економіки, високий рівень корупції, низький рівень заробітної плати, зубожіння населення зумовило диференціацію доходів. Тому держава має спрямувати всю свою діяльність не лише на соціально-економічний розвиток країни, пошук ефективних методів, норм, стандартів підвищення рівня та якості життя населення, а й проводити

розумну та виважену політику регулювання доходів, яка зменшить співвідношення між бідними та багатими верствами населення.

Можливість вимірювання рівня життя населення потребує насамперед аналізу доходів та витрат, а також визначення шляхів їх підвищення й подолання нерівності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема диференціації доходів населення є на сьогодні досить актуальною. Найважливіші аспекти формування та нерівномірності розподілу доходів і здійснення витрат розглядало чимало вітчизняних та зарубіжних науковців: Д. Богиня, К. Губіна, О. Гришнова, А. Колот, Н. Коваль, Е. Лібанова, Л. Окунєва, С. Панчишин, М. Соколик, М. Туган-Барановський, О. Новікова, Н. Холод, М. Лоренц, А. Анкінсон, Д. Ламберта, А. Макеля та ін.. Однак, проблемами нерівності доходів населення України останнім часом стали об'єктом дослідження багатьох науковців, що засвідчує доцільність подальшого їх вивчення й дослідження.

Мета статті. Головним завданням даної статті є дослідження феномену диференціації доходів та витрат у сучасних умовах розвитку економіки, а також шляхів покращення рівня життя й зростання доходів населення.

Матеріали та методи дослідження.

Основними методами та інформаційною основою дослідження є: матеріали періодичних видань, праці науковців, інтернет джерела, статистична інформація, наукова та методична література. Також використано при дослідженні основні методи: метод статистичних групувань, економіко-математичний, розрахунково-конструктивний, кореляційно-регресійний.

Результати дослідження та їх обговорення.

Доходи населення – грошові та негрошові надходження населення спрямовані на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини.

У структурі доходів населення України (Табл. 1) найбільшу частку займає оплата праці, яка є основним джерелом доходу та чинником, який визначає матеріальний добробут населення. Проте в сучасних умовах неможливо зафіксувати доходи громадян отримані в “тіньовій” економіці, розміри якої в Україні досягають 40-50% [1]. У 2018 р. рівень тіньової економіки склав 47,2% від загального обсягу ВВП та 46,8% у 2017 році [2]. У першому кварталі 2020 року рівень тіньової економіки склав 31% від обсягу офіційного ВВП України, що на 2 відсоткових пункти більше показника 2019 року [3].

Потягом досліджуваного періоду частка оплати праці коливається від 54,3% до 62,3 відсотків. Оплата праці у структурі доходів Київської області за період 2015-2019 рр. зросла від 63,0 до 70,4%, тобто на 7,4 відсотки і є одним із головних джерел доходів більшості населення. Це позитивне явище, адже

в сучасних умовах розвитку економіки оплата праці є головним джерелом доходів населення і визначальним фактором їх матеріального добробуту.

Так, у високорозвинених країнах світу частка оплати праці у структурі доходів населення займає більше 80%. В Україні ж у структурі доходів населення половина припадає на соціальні трансферти, що демонструє залежність населення від допомог та виплат із державного бюджету і свідчить про невисокий рівень доходів населення нашої країни. Наприклад, соціальне забезпечення американців становить 13% відсотків.

Позитивним явищем є також збільшення частки доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості в Україні від 6,1 до 7,1 відсотків (Табл. 1). У Київській області протягом 2015-2019 рр. частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості зросла від 1,54% до 2,6%, тобто на 1,06 відсотків.

Збільшення оплати праці показує збільшення трудової мотивації економічно активного населення до пошуку роботи, як в середині країни так і за її межами. Останнім часом в Україні спостерігається ріст трудової міграції за кордон, а це позначається на недоотриманні доходів у вигляді податкових відрахувань, а також відрахувань у інші фонди, дефіциту Пенсійного фонду та зниженні рівня суспільного виробництва. Проте, порівняно із розвинутими країнами світу (Великобританія – 65%, Німеччина – 64%, Японія – 69%) питома вага оплати праці в сукупних доходах населення України є значно нижчою. Збільшення частки доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості свідчить про те, що у населення з’явилася мотивація до підприємницької діяльності й самозайнятості і цьому посприяли погодні умови, надання державних кредитів під 5-7-9 відсотки, ріст цін тощо.

Таблиця 1. Структура доходів населення України, %

Показник	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Оплата праці	54,3	59,9	60,5	60,5	62,3
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	5,1	6,7	6,7	7,1
Доходи від продажу с/г продукції	3,5	3,4	2,8	2,8	2,6
Доходи від власності	1,7	1,6	1,5	1,5	1,2
Пенсії	22,6	19,6	19,5	19,5	17,8
Стипендії	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3
Допомога по безробіттю	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Допомога малозабезпеченим сім'ям	0,4	0,4	0,2	0,2	0,1
Допомога на дітей	2,2	1,8	1,4	1,4	1,1
Субсидії та пільги готівкою на оплату ЖКП, електроенергії та палива	0,1	0,1	0,1	0,1	0,8
Інші допомоги, пільги, субсидії	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3
Грошова допомога родичів та інших осіб	6,0	5,1	4,5	4,5	4,1
Аліменти	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Інші грошові доходи	1,5	1,5	1,7	1,7	1,7
Грошові доходи разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Не менш важливою складовою доходів населення України є соціальні допомоги та інші поточні трансферти – 20,6% у 2020 р. (26,8 у 2016 р.). Така ситуація свідчить про те, що 21% доходів населення у 2020 р. поповнюється за рахунок грошових виплат і допомог від держави. На доход від продажу с.-г. продукції у 2020 р. припадає 2,6% усіх грошових доходів населення, на доходи від власності – лише 1,2 відсотки. У Київській обл. на соціальну допомогу та інші поточні трансферти припадало 20,4% у 2019 р. (28% у 2015 р.).

Така ситуація свідчить про те, що 20% доходів населення у 2019 р. поповнюється за рахунок грошових виплат і допомог від держави. На доход від продажу с.-г. продукції у 2019 р.

припадає 1,7% усіх грошових доходів населення, на доходи від власності – лише 1,3 відсотки.

Середньомісячний дохід у розрахунку на домогосподарство Київської обл. у 2019 р. становить 11224,44 грн., що вище значення показника у Вінницькій, Донецькій, Запорізькій, Полтавській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та нижче значення показника в Закарпатській, Тернопільській, Дніпропетровській, Івано-Франківській, Львівській областях та м. Києва (Рис.1).

Середньомісячна заробітна плата штатного працівника Київської області у 2020 р. становила 11887 грн., що на 8% більша ніж у 2019 р., у 2,86 рази більша ніж у 2015 р. та у 2,4 рази вище

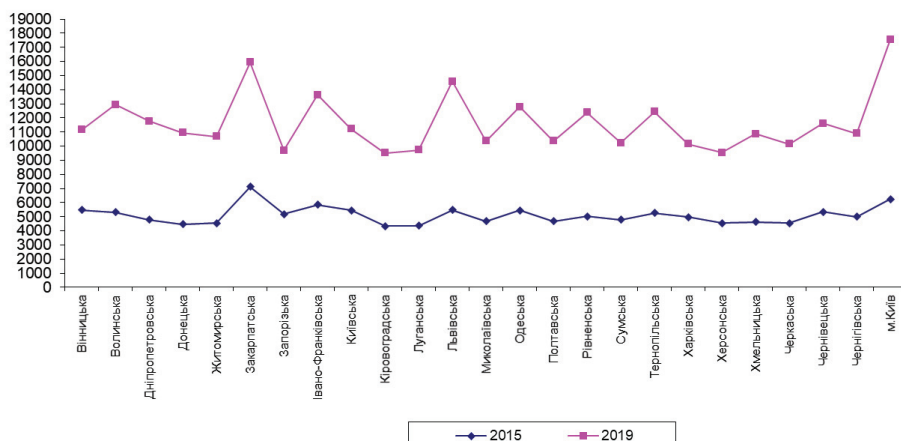

Рис. 1. Сукупний дохід у розрахунку на домогосподарство

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

рівня мінімальної заробітної плати (4861,5 грн.) (Табл. 2). Середня номінальна заробітна плата штатного працівника України 2020 року становила 11596 грн., а в грудні цього ж року спостерігався її ріст до 14179 грн., що у 2,8 рази вище рівня мінімальної заробітної плати (5 000 грн.). Порівняно з іншими країнами світу українці мають найнижчий рівень доходу. Так у 2018 р. в Україні середня оплата праці становила 283 євро, у Казахстані – 365 євро, у Білорусі – 400 євро, Болгарії – 586 євро, Польщі – 1102 євро, Чехії – 1149 євро, Великобританії – 2498 євро, Нідерландах – 2855 євро, Бельгії – 3401 євро, Німеччині – 3703 євро, США – 3820 євро [5].

З метою поліпшення свого матеріального становища українці змушені виїжджати працювати за кордон, а населення, що залишилося у країні працює в тіньовому секторі економіки, отримує зарплату в “конвертах”, має не найкращі умови праці, соціально незахищене тощо. Нині українці для розвинених країн світу є дешевою робочою силою, яка формує ринок праці, його попит та пропозицію.

Протягом 2015-2020 рр. спостерігається диференціація в галузевому розподілі оплати праці штатних працівників Київської області. За досліджуваний період найбільші темпи приросту зафіксовано в фінансовій та страховій діяльності (359%), охороні здоров'я (325%), інформації та комунікації (324%), будівництві (307%). Найменші темпи приросту зафіксовано у сферах сільського господарства (269%), промисловості (258%), оптової та роздрібної торгівлі (252%), транспорті (245%), професійній діяльності (236%).

Найбільша заробітна плата спостерігалася на підприємствах фінансової та страхової діяльності (16693 грн.); з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (16513 грн.); добувної промисловості і розроблення кар'єрів (15906 грн.); транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (14494 грн., рівень заробітної плати перевищував середній показник в економіці у 3,3-2,9 рази. Найменша заробітна плата простежується на підприємствах з нерухомим майном (7678 грн.); мистецтва,

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата штатного працівника Київської обл., грн.

Показники	Рік						2020 у % до усього
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Усього	4153	5229	7188	9097	11003	11887	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	3927	4748	6315	8377	9804	10552	88,8
Промисловість	4863	6385	8123	9536	12151	13570	114,2
Будівництво	2788	3976	6074	7470	8023	8557	72,0
Оптова і роздрібна торгівля	5634	6572	9112	12551	14334	14179	119,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5920	7499	9407	11900	15234	14494	121,9
Інформація та телекомунікації	3262	4283	8902	6560	10455	10585	89,0
Фінансова та страхова діяльність	4644	5466	6538	13614	18931	16693	140,4
Професійна діяльність	5678	7135	8456	10068	12392	13381	112,6
Освіта	2950	3585	5675	7039	8111	9400	79,1
Охорона здоров'я	2771	3307	4983	5890	7070	9014	75,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2593	3281	4919	5856	6697	7874	66,2
Надання інших видів послуг	3253	4091	4945	5762	6323	7562	63,6

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

спорту, розваги та відпочинок (7874 грн.); тимчасового розміщування й організації харчування (7943 грн.); будівництва (8557 грн.); охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (9014 грн.); освіти (9400 грн.); водопостачання, каналізації, поводження з відходами (10055 грн.); діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (10236 грн.). Рівень заробітної плати не перевищував 49% від середнього показника в економіці.

Найбільша середня номінальна зарплата України у грудні місяці 2020 р. була у сфері фінансової та страхової діяльності – в середньому 22843 грн. (на 2,9% більше, ніж за грудень 2019 року). На другому місці за цим показником – державне управління й оборо-

на; обов'язкове соціальне страхування (22637 грн., на 11,2% більше), на третьому – галузь інформації та телекомунікації (22606 грн., на 15,1% більше). Найменші середні номінальні зарплати України за грудень 2020 року були у сферах тимчасового розміщування й організації харчування (6838 грн., на 6,1% менше, ніж за грудень 2019 року), операцій з нерухомим майном (10430 грн., на 3,3% більше), сільському, лісовому та рибному господарстві (10841 грн., на 15,2% більше).

Диференціація розміру середньомісячної заробітної плати населення є одним із основних чинників соціально-економічної нестабільності, що зумовлює соціальну напруженість, перекоси у сфері зайнятості, збільшення

проявів вторинної та неформальної форм зайнятості, зростання рівня міграції працездатного населення, падіння рівня життя в країні [6]. Ще однією з причин зубожіння населення є пандемія коронавірусу. Середня заробітна плата у ряді регіонів України у грудні 2020 р. Київська обл. посіла 4 місце, поступаючись Донецькій та Миколаївській областям та м. Києву.

У Київській обл. серед 325051 тис. осіб працівників, яким у грудні 2020 р. оплачено 50% і більше робочого часу, встановленого на місяць 23,9% нарахування не перевищують розміру мінімальної заробітної плати (5000 грн.). У межах заробітної плати від 6000-15000 грн. отримали 47,6% працівників і 28,5% працівників отримали заробітну плату понад 15000 грн. (Рис. 2).

Досить важливим показником рівня життя є індекс реальної заробітної плати України. У 2020 р. порівняно із 2019 р. він зменшився на 2,4% (від 109,8 до 107,4%), а в порівнянні із 2011 р. зменшився на 5,1% (від 112,5 до 107,4%) за рахунок інфляційних процесів. Індекс споживчих цін характеризує наявність інфляційних процесів та засвідчує ку-

півельну спроможність населення, яка у 2020 р. порівняно із попереднім роком зменшилася на 5,2% (від 107,9 до 102,7%), а в порівнянні із 2007 р. зменшився на 10,1% (від 112,8 до 102,7%). Індекс номінальної заробітної плати у 2020 р. порівняно із 2019 р. зменшився на 8% (від 118,4 до 110,4%), а в порівнянні із 2007 р. зменшився на 19,3% (від 129,7 до 110,4%).

У 2020 р. порівняно із 2019 р. індекс реальної заробітної плати Київської обл. зменшився на 6,9% (від 112,2 до 105,3%), а в порівнянні із 2007 р. зменшився на 8,9% (від 114,2 до 105,3%). При цьому індекс споживчих цін у 2020 р. порівняно із попереднім роком зріс на 0,8%, а в порівнянні із 2007 р. зменшився на 9,1% (Рис. 3). Індекс номінальної заробітної плати у 2020 р. порівняно із 2019 р. зменшився на 9,6%, а в порівнянні із 2007 р. зменшився на 17,5 відсотків.

Протягом січня – серпня 2020 р. в Україні мінімальна заробітна плата була на рівні 4723 грн. (171 євро). Із 1 вересня 2020 р. мінімальна заробітна плата становила 5000 грн. (182 євро), але не зважаючи на це в країні не спо-

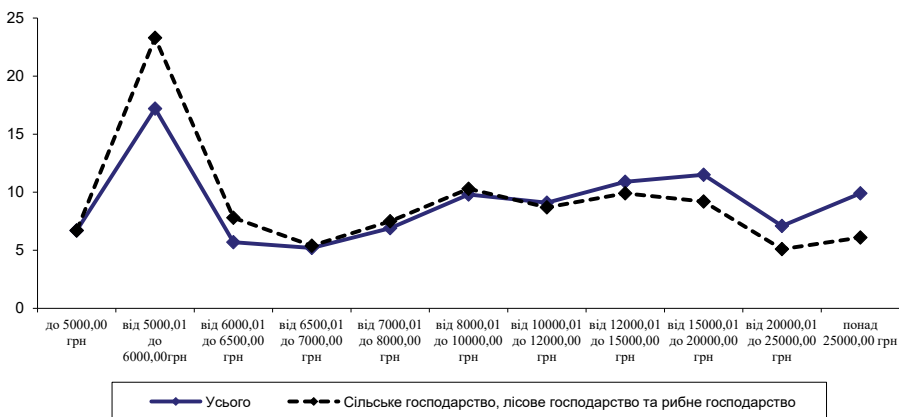

Рис. 2. Розподіл кількості штатних працівників Київської обл. за рівнем заробітної плати у грудні 2020 р.

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

Рис. 3. Темпи проросту номінальної, реальної зарплати та споживчих цін, % до попереднього року Київської обл.

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

стерігалось поліпшення рівня та якості життя населення. Наявність інфляції, зростання цін на продукти харчування і товари першої необхідності, тарифів на житлово-комунальні послуги, цін на паливо спричинили збідніння населення. Ще однією з причин зuboжіння населення являється пандемія коронавірусу. За даними міжнародних інституцій у 2020 році рівень бідності в Україні зріс до 50%, а за межею бідності живе близько 19 млн українців [7].

Розмірі мінімальної зарплати в Україні набагато менші порівняно з країнами світу. Так, у 2020 р. середньомісячна мінімальна зарплатна плата у Німеччині становила 4021 євро, Фінляндії – 3553 євро, Франції – 3084, Австралії – 2768, Італії – 2467, Іспанії – 1890, Словаччині – 1129 євро [8]. За розмірами мінімальної зарплати Україна програє найбіднішим країнам, як Албанія (213 євро), Північна Македонія (282 євро), Чорногорія (331 євро), Сербія (343 євро), проте більша ніж у Косово (130 євро) [9].

З поміж факторів, які впливають на доходи населення й сповільнюють зростання зарплати населення

являється заборгованість по зарплатній платі. У більшості країнах заборгованість по зарплатній платі вважається злочином, і спричиняє кримінальну відповідальність. А також слід відмітити, що її наявність може призвести до глобальних економічних криз. Тому кожна країна має формувати такі механізми, які не допустять заборгованості виплати зарплати перед працівниками. Проте в Україні, не дивлячись на те, що використовуються різноманітні інструменти щодо мінімізації рівня заборгованості по зарплатній платі, така заборгованість існує в усіх галузях економіки.

Сума заборгованості виплати зарплати станом на 1 січня 2021 р. по Україні становила 3137 млн грн., або 3,5% фонду оплати праці нарахованого за грудень 2020 р., а по Київській області – 158 млн грн., що дорівнювало 3,2% фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2020 р. (Рис. 4).

Протягом 2017-2021 рр. сума заборгованості по зарплатній платі в Україні зросла в 1,7 рази (від 1791 до 3137 млн. грн.), а в Київській області зросла в 1,3 рази (від 121 млн. грн. до 158 млн. грн.)

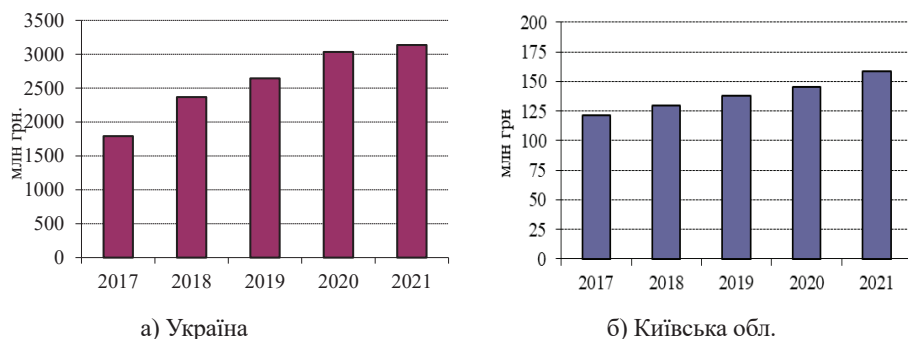

Рис. 4. Заборгованість виплати заробітної плати

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

(Рис. 4). Протягом 2020 року зростали й борги українців за комунальні послуги. У листопаді 2020 року (проти листопада 2019 року) заборгованість за оплату газу зросла на 6%, за опалення та гарячу воду – на 10%, за вивезення відходів – на 38%. Нині на державному рівні слід не лише думати як забезпечити високий рівень заробітної плати, але й слідкувати за тим, щоб заробітна плата виплачувалась у зазначеному обсязі і у визначений термін.

Доходи населення мають відображати соціальний статус особи або домогосподарства. Проте, нині доходи не показують реальний рівень життя населення, тому їх вивчають і досліджують разом із витратами (Табл. 3).

У 2019 р. витрати населення України становили 3756517 млн. грн. (Табл. 3). Слід відмітити, що в Україні впродовж останніх років спостерігається погіршення рівня життя населення, що зумовлює скорочення заощадження населення (нагромадження нефінансових активів). Протягом 2015-2019 рр. цей показник має від'ємне значення від -2117 до -40335 млн. грн..

Більшу частину витрат населення України використовує на придбання товарів й послуг – 89,7% усіх витрат населення у 2019 р. (88,5% у 2015 р.),

а 10,3% – сплачується населенням у вигляді поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти. У 2019 р. порівняно із 2018 р. їх обсяг збільшився на 16,4 відсотки. Даний показник вищий в порівнянні із розвинутими країнами світу. Приріст фінансових активів у 2019 р. має додатне значення, проте в порівнянні із 2015 р. їх обсяг зменшився на 16%. У динаміці витрат і заощаджень України протягом 2015-2019 рр. спостерігається зростання у 2,1 рази, проте це приріст витрат, а не заощаджень (Табл. 3).

Основним чинником, який впливає на процес накопичення грошових коштів є наявний дохід – частина особистих доходів громадян, що залишаються після сплати податків. Наявний дохід населення України впродовж 2015-2019 рр. збільшився на 1543222 грн., або у 2,1 рази. Наявний дохід у розрахунку на одну особу теж зріс впродовж 2015-2019 рр. на 37337 грн. або у 2,2 рази. Саме наявний дохід є основою фінансового потенціалу населення України.

Важливим показником рівня життя населення і його матеріального стану є витрати домогосподарств. Складовими витрат домогосподарства є споживчі витрати (грошові витрати на продукти харчування та безалкогольні напої;

Таблиця 3. Динаміка витрат населення України, млн. грн.

Показники	Рік ^{1,2}				
	2015	2016	2017	2018	2019
Витрати та заощадження - всього	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060
у тому числі:					
придбання товарів та послуг	1568173	1840262	2359985	2884971	3356993
дохід від власності, сплачений	18583	15564	21561	29975	39299
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	154187	182914	239898	302237	360225
у тому числі:					
- поточні податки на доходи, майно тощо	104478	146930	199979	248511	295791
- внески на соціальне страхування	16383	1965	2417	2915	3854
- інші поточні трансферти	33326	34019	37502	50811	60580
нагромадження нефінансових активів	-2117	-5481	-32060	-22889	-40335
приріст фінансових активів	33190	18072	62698	54436	27878
з них:					
- приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах	-106306	32528	62180	60951	65720
- заощадження в іноземній валюті	-2870	-63243	10452	32929	34180
- позики, одержані за виключенням погашених (-)	-82752	-20518	12097	30092	24072
Наявний дохід	1362599	1582293	2008278	2470325	2905821
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	31803	37080	47270	58442	69140
Реальний наявний дохід, у відсотках до відповідного періоду попереднього року	79,6	102,0	110,9	110,9	109,0

¹ Розрахунки здійснено відповідно до "Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 року" (Наказ Держстату України від 17.12.2013 № 398).

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано авторами на основі [10].

алкогольні напої, тютюнові вироби; непродовольчі товари та послуги) і неспоживчі сукупні витрати (витрати на особисте підсобне господарство; допомога родичам та іншим особам; купівля нерухомості; будівництво, капітальний ремонт житла та ін.; купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків; аліменти; податки; збори, внески).

Динаміка основних складових сукупних витрат домогосподарств України (Табл. 4) показує, що питома вага витрат на продукти харчування у 2019 р. зменшилася на 6,5% порівняно із 2015 р. і становила 46,6%, а протягом 2017-2019 рр. практично не змінювалась, проте, саме ця стаття витрат займає найбільшу частку в загальній структурі (у середньому 47,4%).

На непродовольчі товари та послуги домогосподарства у 2019 р. припадає 41,5%. Найбільший відсоток витрат у структурі споживання непродовольчих товарів і послуг займають витрати на житло, воду, електроенергію, газ – 14,6%, на одяг і взуття – 5,5 відсотків. Причиною цього є не покращення якості та асортименту наданих послуг, а підвищення цін й тарифів на них.

Витрати на харчування займають найбільшу питому вагу в структурі сукупних витрат домогосподарства (46,6%), у порівнянні з іншими країнами населення України витрачає на це більше коштів.

Наприклад, середнє домогосподарство США на такі цілі витрачає 17% свого доходу (при більшому обсязі споживчого кошика у фізичному вираженні та вищій якості). Проте витрати на послуги (охорона здоров'я, освіта, культура, відпочинок) залишаються мізерними (6,8% у 2019 р.). Це свідчить про неякісні зміни у сфері споживання й матеріального добробуту домогосподарств, що позначається на неефективному формуванні й використанні фінансових ресурсів.

Протягом 2017-2019 рр. роздрібний товарообмін підприємств у роздрібній торгівлі України збільшився

Таблиця 4. Структура сукупних витрат домогосподарств України¹

Статті витрат	Рік ²				
	2015	2016	2017	2018	2019
Споживчі сукупні витрати	92,9	93,2	92,9	92,0	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	53,1	49,8	47,9	47,7	46,6
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,3	2,9	3,1	3,4	3,2
непродовольчі товари та послуги	36,5	40,5	41,9	40,9	41,5
в тому числі					
одяг і взуття	5,7	5,6	5,5	5,4	5,5
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	11,7	16,0	17,0	15,2	14,6
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,0	1,7	2,0	2,1	1,8
охорона здоров'я	3,7	4,2	3,8	4,0	4,1
транспорт	3,7	3,6	3,7	3,7	4,8
зв'язок	2,4	2,3	2,4	2,6	2,8
відпочинок і культура	1,5	1,4	1,6	1,8	1,6
освіта	1,1	1,0	1,1	1,0	1,1
ресторани та готелі	2,0	2,2	2,3	2,4	2,6
різні товари і послуги	2,7	2,5	2,5	2,7	2,6
Неспоживчі сукупні витрати	7,1	6,8	7,1	8,0	8,7
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	10,2	14,7	15,4	13,9	13,0

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя

² Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: побудовано авторами на основі [11].

Таблиця 5. Роздрібний товарообіг підприємств роздрібної торгівлі

Групи товарів	2017		2018		2019	
	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Усі товари	586330,1	100,0	668369,6	100,0	793479,2	100,0
Продовольчі товари	233204,1	39,8	289695,9	43,3	336587,9	42,4
Непродовольчі товари	353126,0	60,2	378673,7	56,7	456891,3	57,6

Джерело: побудовано авторами на основі [12].

на 35% і у 2019 р. він склав 793479,2 млн. грн., у тому числі 336587,9 млн. грн. на продовольчі товари (42,4%) та 456891,3 млн. грн. непродовольчі товари (57,6%) (Табл. 5).

Результати дослідження показують, що більшу частину своїх доходів населення витрачає на споживання, а саме на забезпечення продовольчими товарами і не мають можливості здійснити заощадження, які можуть бути інвестиційними ресурсами. Тому недостатня кількість грошових ресурсів на внутрішньому ринку змушує уряд і суб'єктів економічної діяльності залучати їх на зовнішньому, а це зумовлює зростання зовнішньої заборгованості та зниження рівня добробуту населення.

Відчутного удару по доходах населення нанесла пандемія коронавірусу, яка підкосила не лише здоров'я українців, але й завдала: підвищився рівень бідності (до 50% внаслідок коронавірусної кризи та карантинних заходів), знизилися реальні доходи (різниця між доходами найбагатших та найбідніших в Україні складає 40 разів) та споживчі можливості населення.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Нині в Україні спостерігається надмірна диференціація доходів, яка призводить до багатьох не бажаних наслідків, а саме: соціальної нерівності, бідності населення, демографіч-

ної кризи, виїзду кваліфікованої робочої сили за кордон з метою кращого рівня життя, відсутності середнього класу, наявності тіньової економіки (40-50%), високого рівня корупційних зловживань та безробіття, політичної нестабільності, що виступає перешкодою соціально-економічного розвитку країни. В розвинутих країнах світу існує диференціація доходів, проте знаходиться на припустимому рівні.

По показникам несправедливої, неправильної диференціації доходів в Україні спостерігається ситуацію де 20% мають хороший доступ до матеріальних благ, а решту 80% приреченні на виживання за свій дохід [13].

Подолати її можливо, проте важко, для цього необхідні фінансові ресурси та ефективна й грамотна соціально-економічна політика орієнтована на покращення рівня і якості життя населення. А для цього необхідно: щоб на сході закінчилося військове протистояння, подолати корупцію на всіх рівнях; розробити чіткий і прозорий механізм фінансування державних програм економічно-соціального розвитку; реалізувати ефективну політику зайнятості населення; встановити мінімальну заробітну плати й прожитковий мінімум, який би відповідав реальним потребам людини й споживчим цінами на товари й послуги, легалізувати тіньові доходи населення; стимулю-

вати розвиток малого та середнього бізнесу, формувати середній клас, стримувати інфляцію, захистити конкуренцію; підвищити ефективність виробництва, що зумовить підвищення оплати праці; розвивати програми партнерства з іншими країнами світу.

Вирішення проблем, які стосуються диференціації доходу населення вимагає подальшого дослідження та наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Юрчик Г., Самолук Н. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти. Демографія та соціальна економіка. 2016. № 3. С. 133-144.
2. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897>
3. Рівень тіньової економіки в Україні перевищив 30%. URL: <https://smida.gov.ua/news/allnews/riventinovoiekonomikivukrainiperevisiv>
4. Державна служба статистики України. Доходи та витрати населення України у 2020 р.. URL: <https://www.ukrstats.gov.ua>
5. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
6. Наумова М.А. Диференціація доходів населення України: тенденції і фактори. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 2(60). С. 130-142.
7. Кондратюк О. Верховна Рада має ставити перед Кабміном завдання терміново затвердити нову стратегію боротьби з бідністю в Україні до 2030 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202459.html>
8. Середня зарплата у різних країнах. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world>
9. Балканський оглядач. URL: <https://ms-my.facebook.com/BalkanObserverforUkraine/posts/777535596060697/>
10. Державна служба статистики України. Витрати та ресурси домогосподарств України 2019 році. Київ, 2020. URL: <https://www.ukrstats.gov.ua>
11. Державна служба статистики України. Структура сукупних витрат домогосподарств. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm
12. Державна служба статистики України. Роздрібний товарообіг підприємств роздрібної торгівлі. URL: <https://www.ukrstats.gov.ua>
13. Розрив між дуже багатими та дуже бідними стрімко збільшується. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2388450-u-sviti-stalo-bilse-i-bagatih-i-bidnih-sos-ne-te.html>

References

1. Yurchyk, H., & Samoliuk, N. (2016). Otsiniuvannia dyferentsiatsii dokhodiv naselennia Ukrainy z urakhuvanniam yikh tin'ovoi komponenty [Estimation of income differentiation of the population of Ukraine taking into account their shadow component]. Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, 3, 133-144. (in Ukrainian)
2. Tin'ova ekonomika v Ukraini. (2019). [The shadow economy in Ukraine. The results of the 2019]. Retrieved from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897> (in Ukrainian)
3. Riven' tin'ovoi ekonomiky v Ukraini perevyschiv 30% [The level of the shadow economy in Ukraine has exceeded 30%]. Retrieved from <https://smida.gov.ua/news/allnews/riventinovoiekonomikivukrainiperevisiv> (in Ukrainian)
4. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Dokhody ta vytraty naselennia Ukrainy u 2020 [Incomes and expenditures of the population of Ukraine in 2020]. Retrieved from <https://www.ukrstats.gov.ua> (in Ukrainian)
5. Official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

6. Naumova, M.A. (2018). Dyferentsiatsiia dokhodiv naselennia Ukrainy: tendentsii i faktory. Demohrafiia, Ekonomika pratsi, sotsial'na ekonomika i polityka [Differentiation of incomes of the population of Ukraine: tendencies and factors. Demography, labor economics, social economy and politics]. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia, 2(60), 130-142. (in Ukrainian)
7. Kondratiuk, O. (2021). Verkhovna Rada maie stavtyty pered Kabminom zavdannya terminovo zatverdyty novu stratehiu borot'by z bidnistiu v Ukraini do 2030 roku [The Verkhovna Rada should set a task to the Cabinet of Ministers to urgently approve a new strategy to combat poverty in Ukraine until 2030]. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202459.html> (in Ukrainian)
8. Serednia zarplata u riznykh krainakh [The average salary in different countries]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/world> (in Ukrainian)
9. Balkans'kyi ohliadach [Balkan columnist]. Retrieved from <https://ms-my.facebook.com/BalkanObserverforUkraine/posts/777535596060697> (in Ukrainian)
10. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Vytraty ta resursy domohospodarstv Ukrainy v 2019 [Expenditures and resources of households in Ukraine in 2019]. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
11. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Struktura sukupnykh vytrat domohospodarstv [Structure of total household expenditures]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gd-vdg/ssv/arh_ssv_u.html (in Ukrainian)
12. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Rozdribnyi tovarobih pidpriemstv rozdribnoi torhivli [Retail turnover of retail trade enterprises]. Retrieved from <http://www.ukrstats.gov.ua> (in Ukrainian)
13. Rozryv mizh duzhe bahatymy ta duzhe bidnymy strimko zbil'shuet'sia [The gap between the very rich and the very poor is rapidly widening]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2388450-u-sviti-stalo-bilse-i-bagatih-i-bidnih-sos-ne-te.html> (in Ukrainian)

O. Pashchenko, o. Zharikova (2021). POPULATION INCOME DIFFERENTIATION UNDER MODERN CONDITION OF ECONOMICS DEVELOPMENT. BIOECONOMY AND AGRARIAN BUSINESS, 12(1): 14-28. <http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy2021.01.002>

Abstract. Income generation is a problem that cannot leave anyone indifferent. It is known that income in a market economy is a fee for the use of production resources or a reward for the contribution to the creation of the product. It is the main source of meeting the needs of consumer goods and services, due to their accumulation and consumption, and the level and quality of life is determined by the quantity and quality of goods that can be purchased for their income. Income determines the level and quality of life of the population and is an indicator of its well-being.

In Ukraine, the differentiation of incomes is growing every year, which weakens the economic development of the country. Half of the country's population lives below the poverty line, and skilled labor emigrates abroad as a result of growing social tensions. Political instability, military confrontation in the east, low living standards, the epidemiological situation associated with the coronavirus pandemic, the development of the shadow economy, high levels of corruption, low wages, and impoverishment have led to income differentiation.

Therefore, the state should focus all its activities not only on socio-economic development of the country, finding effective methods, norms, standards to improve the quality and quality of life, but also pursue a reasonable and balanced income regulation policy that will reduce the ratio between poor and rich.

The income of the population should reflect the social status of the individual or household. However, currently incomes do not show the real standard of living of the population, so they are studied and studied together with the costs. It should be noted that in Ukraine in recent years there has been deterioration in living standards population, which leads to a reduction in household savings (accumulation of non-financial assets).

The results of the study show that the population spends most of its income on consumption, namely on food and do not have the opportunity to make savings, which can be investment resources. Therefore, the lack of monetary resources in the domestic market forces the government and economic entities to attract them abroad, which leads to an increase in external debt and a decrease in the welfare of the population.

It is possible to overcome income differentiation, but it is difficult, it requires financial resources and an effective and competent socio-economic policy aimed at improving the standard and quality of life.

Keywords: *income differentiation; wages; purchasing capacity of the population; costs; savings.*
